

İLİM VE KÜLTÜR TARİHİNDE
SİVÂSÎLER

ULUSAL SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ

30 NİSAN – 1 MAYIS 2010
SİVAS, TSO KONFERANS SALONU

Şemseddin Sivâsî ve Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn Bağlamında Tarihçiliği

Doç. Dr. ÜNAL KILIÇ
CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

Giriş

Öyle insanlar vardır ki yaşadıkları bölgeye, şehre ve mekâna adlarını verirler; kendilerinden sonra yaşadıkları mekânlar onların adlarıyla anılır. Mesela Hz. Peygamber'in hicretiyle beraber Yesrib (Medine) kenti Medinetü'n-Nebî ismiyle isimlendirilmiştir. Diğer taraftan öyle şehirler de vardır ki bağrında barındırdığı pek çok insana kendi ismini verir, adeta mühür gibi ismini kazır yıllar boyu havasını soluyan suyunu yudumlayan sokaklarında gezen, kültür ve medeniyetine katkılar sağlayanlara. Böylece bazı insanlar çeşitli vesilelerle katkı sağladıkları şehirlerin nisbesiyle isimlendirilirler ve kendi isimlerinden ziyade nisbet olundukları şehrin ismiyle hatırlanıp yâd olunurlar.

Anadolu'nun ortasında yer alan ve tarih boyunca pek çok medeniyete merkezlik yapan Sivas şehrinin de kendi ismini verdiği ve Sivâsî nisbesiyle

isimlendirilen çok sayıda değerli ilim ve irfan ehli vardır.¹ Bunlardan birisi de Şemsüddin Ahmed b. Ebi'l-Berekât Muhammed b. Arif Hasan'dır.

Doğum yeri itibarıyla Sivas'a hiç de uzak bir yer olmayan Tokat'ın Zile ilçesinde doğan ve bu sebeple de ez-Zîlî şeklinde bir künyeye de sahip olan Şemseddin Ahmed, uzun zaman boyunca Sivas'da bulunduğu ve ömrünün en verimli çağlarını bu şehirde pek çok güzel ve önemli faaliyetlerle geçirdiği için es-Sivâsî künyesiyle meşhur olmuştur.² Diğer taraftan Sivâsî, yetiştirdiği öğrenciler, geride bıraktığı ve her biri tasavvufi yönden hatırı sayılır mertebelere ulaşan halifeler, en önemlisi de pek çok sahada yazdığı birbirinden değerli eserlerle³ söz konusu şehre ismiyle katkı sağlamış, Sivas şehrinin bilinip tanınmasında önemli bir rol oynamıştır.

Sivâsî'nin ilim ve irfan yönünden oldukça mümbit ve doyurucu bir çevrede doğup büyümesi, onun küçük yaşlardan itibaren düzenli bir eğitim görmesine yol açmıştır. 926/1520'de Zile'de doğan Şemseddin Ahmed, daha küçük yaşlarından itibaren dini-tasavvufi bir ortamda yetişmiş, öncelikle Zile'de babasından almaya başladığı eğitimini kendileri de ilmi bakımdan bölgenin önemli simalarından olan ağabeylerinin yanında sürdürmüştür. Babasının henüz yedi yaşlarındaki oğlu Şemseddin'i Amasya'daki şeyhine himmet için götürmesi onun hayatında adeta bir dönüm noktası olmuştur.⁴ Şeyhinin kendisine verdiği himmetin tesiriyle hayatının akışının değiştiğini düşünen Şemseddin Ahmed kısa sürede akli ve nakli ilimlerde ilerlemiş, bilahare İstanbul'a giderek ilmini ikmale çalışmış, burada temayüz edip belli rütbeleri elde ettikten sonra Sahn Medreselerinden birinde müderris olmuştur.⁵

İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde özellikle medreselerde görev alan ilim adamlarının birbirleriyle ve hiyerarşi bakımından kendilerinden daha üst makamda bulunan Kazaskerle olan muamelelerindeki ta-

1 Nitekim bu sempozyum vesilesiyle Sivâsî nisbesiye meşhur olan alimleri tanıma imkânını elde edeceğiz.

2 Anadolu'da yetiştiği halde hakkında künye zikredilen nadir âlimlerden biridir. Bu künye meselesinden ötürü, ailenin "seyyidliği" ve Arap asıllı olma ihtimali ileri sürülmektedir. Ahmet Turan Arslan, *Hallü'l-Mekâsîd Şerhi'l-Kavâid*, İstanbul 1993 s.1.

3 Şemseddin-i Sivâsî'nin yetiştirdiği öğrenciler/halifeleri ve telif ettiği eserler hakkında geniş bilgi için bkz., Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1311, III, 165; Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", *Cumhuriyet ÜİFD (Sivaslı Din Bilginleri Özel Sayısı)*, IX, 72, ivas 2005, s.1-46; Hüseyin Akkaya, *Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleymaniyyesi*, Harvard Üniversitesi, 1997; Fikret Mutlu, *Şemseddin Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Düşüncesi*, CÜSBE (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Sivas 2005, 35-67; Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivâsî*, Ankara 2000, s.48-57; Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Şairleri*, Sivas 1948, s.11-12.

4 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I, 95

5 Gündoğdu, s.46.

vırlarını beğenmeyen Şems, samimiyetten uzak olarak değerlendirdiği bu ortamı terk etmeye karar vermiş, görevinden istifade ederek önce Şam'a, sonrasında ise Hacca gitmiştir. Hac dönüşü memleketi Zile'ye gelen Şemseddin, buradan ayrılıncaya kadar talebe yetiştirmeye ve halkı irşad etmeye devam etmiştir.⁶

Şemseddin Ahmed sadece dinî ilimleri tahsil etmekle kalmamış, devrin önemli tasavvufi önderlerinin gözetiminde seyr ü sülûkunu tamamlamaya çalışmıştır. Zile'de bulunduğu dönemde vaaz verip öğrenci yetiştirmekle meşgul olan Şems, aynı zamanda önceden beri hasretini çektiği bir şeyhe mürid olma, ondan feyiz alma arzusunu gerçekleştirmek üzere Cumapazarı (Ezinepazarı)'na giderek babasının şeyhi Amasyalı Hacı Hızır'ın halifelerinden Muslihiddin Efendi'ye intisab etmiştir. Şeyhinin vefatına kadar tasavvufi merhalelerdeki ilerleyişini sürdüren Şems, şeyhinin vefatı üzerine tekrar yalnızlık ve inkisara düşmüştür.⁷

Şemseddin Efendi gönlünün derinliklerinde hissettiği yalnızlık ve inkisardan kurtulmak için kâmil bir şeyhe intisab etmesi gerektiği düşüncesiyle tekrar kendisine uygun bir şeyh arayışına yönelmiştir.

Bu noktada onun döneminde Amasya'da bulunan iki şeyh olmasına rağmen onlardan hiçbirisine intisab etmediği dikkat çekmektedir. Zira kendisi âlim bir zat olmasına karşın söz konusu şeyhlerin ümmi olmaları, onun, bu şeyhlere intisabına mani olmuştur. Kendisine uygun bir şeyh arayışını sürdüren Sivâsî nihayet Tokat'a gelen ve irşad faaliyetlerinde bulunan Halveti büyüklerinden Abdülmecid Şirvânî'ye daha önce başından geçen bir işarete binaen gidip intisab etmiştir. Burada bulunduğu on bir yıllık süre içerisinde şeyhinin gözetiminde seyr ü sülûkunu tamamlamış, hilâfet alıp tekrar memleketi Zile'ye dönerek talibleri teslik ve irşada devam etmiştir.

Diğer taraftan Sivas valisi Koca Hasan Paşa (öl. 974/1566) Sivas'da yaptırdığı cami (Meydan Camii veya Yeni Camii) ve dergâh için (972/1564) uygun bir şeyh ve imam arayış içerisindeyken Şemseddin Ahmed'in şöhretini duymuş, bunun üzerine kendisini şeyhlik ve imamlık yapmak üzere Sivas'a davet etmiştir. Bu davet üzerine Şemseddin, ailesi ve müritleriyle birlikte Sivas'a gelmiş, vefatına kadar burada ilim ve irşad faaliyetlerini sürdürmüştür.

6 Abdülbaki Gölpınarlı, "Şemsiye", *İA*, XI, 422

7 İbrahim Baz, *Abdülhad Nûrî-i Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara ÜSBE (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara 2004, s.95

Şemseddin Efendi devr-i saltanatlarını müşahade ettiği dört padişahтан başka döneminin ulema ve meşâyihinin de takdir ve beğenisini kazanmış, çeşitli vesilelerle pek çok kesimin teveccühlerine mazhar olmuştur.⁸ Öyle ki III. Mehmed'in daveti üzerine Eğri Seferine katılmak üzere İstanbul'a gittiğinde⁹ kendisini padişahın isteği üzerine büyük velilerden Aziz Mahmud Hüdayî hazretleri karşılamıştır.¹⁰ Sefer sonrası Padişahın ricasına rağmen Şemseddin irşad ve talim vazifesini devam ettirmek üzere bu teklifi kabul etmeyerek tekrar Sivas'a dönmüş ve ölene kadar da söz konusu görevleri en güzel şekilde yapmaya çalışmıştır. Vefatı sonrasında gerçekleştirilen Cenaze merasimine o dönem için çok büyük bir kalabalık sayılabilecek bir miktarda cemaatin iştirak etmesi, Şemsinin yerine getirmeye çalıştığı ilim ve irşat hizmetleri ile insanların ne kadar beğenisini kazandığının bir göstergesi olmuştur.¹¹

Güzel işler yapan bu güzel insan, vefatından sonraki dönemlerde de¹² hatta günümüzde bile sevmeye devam edilmiştir. Türbesi şehrimizde en fazla ziyaret edilen mekânlar arasında yer almıştır. Binlerce Müslüman onun şefaât ile sıkıntılarından kurtulup, arzularına kavuşabilmek için türbesi başında Cenab-ı Allah'a niyazda bulunmaktadırlar.

Arapça ve Farsçayı o dillerde eser telif edecek derecede iyi bilen Şemseddin Sivâsî oldukça velûd bir müellif olup¹³, manzum ve mensur pek çok eser telif etmiştir.¹⁴

Eserleri daha ziyade tasavvufi muhtevalı olmakla birlikte tasavvuf dışında Arap ve Fars Dili, Fıkıh, ahlâk, tarih, tefsir vb. konularda da eserler telif etmiştir. Aslında onun çeşitli konularda kitaplar yazmış olmasına şaş-

8 Sivâsî'nin gerek Osmanlı padişahları nezdinde saygınlığı, gerekse Anadolu ve diğer bölgelerdeki şöhreti hususunda bkz., Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", *Cumhuriyet ÜİFD (Sivaslı Din Bilginleri Özel Sayısı)*, IX72, Sivas 2005, s.10-11.

9 Bursalı Mehmed Tahir, I, 95; Mehmed Süreyya, III, 195.

10 Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayî ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1990, s.63. XVII. Yüzyıl'da devlet ricalinin tasavvufa dair yaklaşımları ve padişah-meşâyih, ulema-meşâyih ilişkileri ile meşâyihle sağlanan imkanlar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz., Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul 2001, s.53-249.

11 Hüseyin Akkaya, *Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleymanîyesi*, Harvard Üniversitesi, 1997, s.139.

12 Vefatından sonra çocukları ve tekke ile ilgilenen müritlerinden başka kardeşinden de devletin vergi almadığına dair bir bilgi, onun devlet nezdinde ne kadar önemsendiğini göstermesi bakımından oldukça dikkat çekici niteliktedir. Devletin sağlamış olduğu vergi muafiyeti hususunda bkz., Hasan Yüksel, "Sivas'ta Bir Şeyh Ailesinin Ortaya Çıkışı ve Vakıflar Üzerine Bir Deneme (Şeyh Şemseddin Ailesi)", *Revak*, c.1, sy.1, Sivas 1990, s.41.

13 Sivâsî'nin otuzdan fazla eser telif ettiği hususunda bkz., Bursalı Mehmed Tahir, I, 95; Gölpinarlı, "Şemsiye", *İA*, XI, 423.

14 Gündoğdu, s.50.

mamak gerekiyor, zira tabiri caizse zülcenaheyn denilebilecek bir şekilde çift yönlü bir kişi olarak o, hem ilmi-edebi hem de tasavvufi sahada, yani zahirî ve bâtinî alanlarda eserler telif edebilecek bilgi ve birikime sahip bir kimsedir. Bu sebeple de her iki cihette de kitaplar ve risaleler kaleme almış, gerek döneminde gerekse sonraki devirlerde telif ettiği eserlerle adından sitayişle bahsettirmeyi başarabilmiştir.

Sahn Medreselerinden birisinde müderrişlik yapabilecek kadar ilmi bakımdan yetkinliğe sahip olan Sivâsî, tasavvufla meşgul olduğu dönemlerde de ilmi faaliyetlerden kopmamış, bir yandan tekkesinde müritlerinin terbiyesiyle meşgul olurken diğer taraftan da ilim öğrenmek üzere gelen öğrencilerine ilim öğretmiştir. Bununla birlikte eserlerine bakıldığında daha ziyade tasavvufi muhtevalı olduğu, müritlerini tasavvufi bakımdan yetiştirecek bilgilere sahip bulunduğu, ayrıca halkı irşad edecek tarzda yazıldığı söylenebilir. Bir camide imameti yanı sıra tekke şeyhliği yapan bir kimse olarak Sivâsî, avamı özellikle hedef kitle olarak alan bir kimse olarak avama hitab edecek muhteva ve yöntemlere sahip eserler telif etmiştir. Halk kitlelerinin kolay anlayacağı ve aklında muhafaza etmekte zorlanmayacağı anlatımları eserlerinde sıkça kullanmıştır. Çoğu ezberlenen şiirleriyle, dilden dile anlatılan hikâyeler ve menkıbeleriyle vermek istediği mesajları halka aktarmaya çalışmış, böylece örgün eğitim alma fırsatını kaçıran insanların dini tasavvufi bakımdan eğitilmesinde önemli başarılar elde etmiştir. Avamı hedef kitle olarak aldığı eserlerinde özellikle sade ve samimi bir üslup ve dil kullanmış, bu sebeple de eserleri zorlanmadan okunmuş, dinlenilmiş ve elden ele nesilden nesile nakledilmiştir.

Tekke edebiyatı bakımından da önemli eserler telif eden Sivâsî, pek çok konuyu şiirlerle anlatmaya çalışmış, şiiri ilmî- tasavvufî eğitimin vazgeçilmez bir aracı olarak kullanmıştır. Ezberlenilmesi daha kolay, okuyanı ve dinleyeni etkileme bakımından daha etkili olan şiirsel anlatımlar onun eserlerinin toplumda çok okunmasına yol açmıştır. Benzer şekilde eserlerinde İslâm büyüklerinin başlarından geçen ibretlik olaylar ve menkıbeler de Sivâsî tarafından ilmi ve edebi bir üslupla zikredilmiş, yüce şahsiyetlerin kıssaları anlatılarak hisseler çıkartılmaya çalışılmıştır.

I-Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn'in Yöntem Bakımından Değerlendirilmesi

Sivâsî'nin bu eseri hacim, muhteva ve üslup bakımından müellifimizin tarihi olaylarla ilgili bakış açısı ve yöntemi hakkında bizler için yeterli fikirler verebilecek karaktere sahiptir. Bu sebeple de bu eserinden hareketle Sivâsî'nin tarihle ilgili yöntemini ortaya koymaya çalışacağız.

Eser dil olarak oldukça sade bir şekilde yazılmıştır. Yer yer Arapça ve farsça kelime ve kavramlara yer verilmişse de anlaşılması zor olmayan bir kitaptır. Zaman zaman şiirlere yer verilen eserde sık sık ayet ve hadis-i şeriflerle konu işlenmeye çalışılmıştır.

İslâm tarihi kaynakları arasında Kur'ân-ı Kerim'in önemli bir yeri vardır. Özellikle İslâm'ın doğup gelişmeye başladığı dönemle ilgili olarak, gerek Hz. Peygamber gerekse sahâbîler hakkında nazil olan pek çok ayet-i kerimede bilgiler bulunmaktadır. Tefsir kaynaklarından özellikle meşhur müfessirlerden Zemahşerî, Beydâvî, Râzî, Neseî gibi kendi döneminde de çok okunan ve bilinen eserlerden alıntılarda bulunmuş, ilgili ayetlerin özellikle sebab-i nüzûlu hususunda bu tefsirlere işaret etmiştir.

Sivâsî, hadisler söz konusu olduğunda Begâvî (ö. 516/1122)'nin¹⁵ hadise dair eserine¹⁶ müracaat ettiği gibi ayetlerle ilgili izahlar hususunda da aynı müellifin tefsire dair yazmış olduğu Meâlimü't-Tenzil¹⁷ isimli eserine sıkça başvurmuştur. Müellif menkıbeleri zikrederken ayetlere çokça yer verdiği gibi bu ayetlerle ilgili tefsir kitaplarından da iktibaslarda bulunmaktadır. Böylece Hz. Peygamber ve sahâbeyi anlatırken Kur'ân'ı en önemli kaynak olarak ele almakta, Asr-ı Saadet olaylarına Kur'ân perspektifinden istifade ederek yaklaşmaktadır.

Hadis-i şerifler de İslâm tarihinin en önemli kaynakları arasındadırlar. Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden oluşan Hadis-i şeriflerde gerek peygamberimiz gerekse sahâbîlere dair hatta bunlara karşı iyi hisler içerisinde olan veya olmayanlarla ilgili pek çok bilgiler bulunmaktadır. Muhaddisler tarafından titiz çalışmalar sonucu çeşitli kriterlere tabi tutularak oluşturulan hadis literatürlerinde İslâm tarihine dair en sahih bilgilere ulaşmak mümkündür. Bir başka ifadeyle sahih tarihi verilere ulaşmak hususunda endişeleri olanlar gibi müellifimiz de Sahâbeyle ilgili bilgiler verirken Hadis-i şeriflere sık sık müracaat etmiştir.

Eserde, Hadis-i şeriflerin sened zinciri devrin bir yöntemi olarak tam verilmemiş, genellikle ilk râvîsinin ismi zikredilmekle yetinilmiştir.¹⁸ Ba-

15 Kur'ân ve Sünnet kültürünün yaygınlaşmasına gayret ederek Müslümanları bu iki kaynağa çağırarak, bu sebeple de kendisine "Muhyissünne" ve "Rünnüddin" lakapları verilen muhaddis, müfessir ve Şâfiî fakihidir. Mevlüt Güngör, "Beğâvî, Ferrâ", *DİA*, V, 340.

16 Güvenilir hadis kaynaklarından senedlerini çıkararak seçtiği hadislerden oluşan ve 4719 hadisi muhtevi olup üzerinde otuzdan fazla şerh çalışması yapılmış olan Mesâbihu's-Sünne isimli eserdir. Güngör, "Beğâvî, Ferrâ", *DİA*, V, 340; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1989, s.152-153.

17 Beğâvî'nin ayetleri hadislerle, sahâbe ve tabîin müfessirlerinin ve daha sonraki âlimlerin görüşleriyle açıkladığı tefsire dair eseridir. Güngör, "Beğâvî, Ferrâ", *DİA*, V, 340-341.

18 Sivâsî eserinde zikrettiği hadisleri genellikle Beğâvî'nin "Mesabih" isimli eserinden almıştır. Dola-

zen de râvî ismi ve hangi kaynaktan geçtiğine hiç değinilmeden doğrudan hadis-i şerif nakledilmiştir. Hadis-i şeriflerin râvîsinden başka bazen de hangi hadis kaynağında zikredildiği söylenmiştir.

Sivâsî eserine almuş olduğu hadisleri, hadis usulü açısından ele almakta, hadisin sahlilik derecesine açıklık getirmemekte ve çoğu kere kaynağını belirtmemektedir.¹⁹

Özellikle geniş halk kitlelerine hitab eder tarzda kaleme alınan ve tasavvufî perspektiften olaylara yaklaşan²⁰ bir tarzda yazılan bu eser, bir fıkıh veya akaid-kelam kitabı değildir. Daha ziyade ahlâki- manevi güzelliklerin benimsetilmesine yönelik bir eserdir. Dolayısıyla da eserde hadislerle ilgili teknik hususlardan, sıhhat derecesinden ve râvîlerinden ziyade verilerek istenilen mesaj üzerinde durulmuştur. Sahâbenin sevdinilmesi, onlara karşı kin ve düşmanlık besleyenlerin bundan korkutularak vaz geçirilmesi için secili sözler, menkıbeler, hikâyeler, darb-ı meseller yanında hadislerle de yer verilerek söylenen sözlerin tesirleri artırılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla verilmek istenilen mesajın benimsetilmesi için terğib ve terhib hadisleri diyebileceğimiz ve aslında pek çoğu sıhhat bakımından sahlil hadis kategorisine girmeyen pek çok hadise sık sık yer verilmiştir. Zaten okuyucu kitlesinin büyük bir bölümünün de kitapta nakledilen hadislerle ilgili teknik bilgiden ziyade verilmek istenilen mesaja odaklandığı da söz konusu olduğu için bunda yadırganılacak bir durum da görülmemiştir.²¹

Sahlil hadislerin hangi kaynaktan alındığı belirtilmekle birlikte diğer hadislerin kaynağı zikredilmemiş, onun yerine senet zincirinin ilk halkasında bulunan râvînin ismi verilmiş, bazen de bir rivayete göre, sahlil bir rivayete göre itimatlı kimseler Rasûlüllah'ın şöyle buyurduğunu ifade ettiler gibi ifadelerle hadis-i şerifler zikredilmiştir.

Hadis kaynaklarından özellikle Buhârî ile Müslim'in "Sahlil" isimli eserlerinden istifade edilmiş, özellikle bu iki eserde yer alan hadisleri derc etmiş olan İmam-ı Begavî'nin (öl.1126) "Mesâbihu's-Sünne" veya "Mişkât"

yısıyla Begavî'nin hadisteki yöntemini kendisi de uygulamıştır. Begavî, hadis metinleri üzerinde daha fazla durulmasını sağlamak için senedsiz hadis nakil geleneğini başlatmış, sahâbeden olan râvî zikredilmekle yetinilmiştir. Güngör, "Begavî, Ferrâ", *DİA*, V, 340. Esasen hadislerin senedsiz zikredilmesi Sufilerin genelinde görülen bir uygulamadır. Bkz., Yıldırım, s.34-35 Dolayısıyla Sivâsî de aynı gelenekten gelen birisi olarak söz konusu uygulamayı benimsemiş olmalıdır.

19 Yusuf Yıldırım, *Şemseddin Sivâsî ve Nakdu'l-Hatır Adlı Eserinin Tahkiki* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Erciyes ÜSBE., Kayseri 1995, s.74.

20 Akkaya, s.132.

21 Tasavvuf ehlinin hadis-i şeriflerin sıhhati hususundaki genel yaklaşımı konusunda geniş bir değerlendirme için bkz., Yıldırım, s.14-15.

da denen “Mişkâtü’l-Mesâbih” adlı eserinden referanslar verilmiştir.²² Osmanlı medreselerinde Hadis alanındaki temel öğretim kitaplarından olan bu eserde Buhârî ve Müslim’den alınmış 4719 hadis bulunmaktaydı. Mişkât dışında diğer hadis kaynaklarından da nakillere rastlanılmaktadır.

Sivâsî’nin kaynakları arasında tasavvufi eserler de yoğun olarak kullanılmaktadır. Kendisi de bir tasavvuf erbabı olan Sivâsî, özellikle tasavvufi düşüncenin yaygınlaştığı, gerek ehl-i sûfiyye gerekse halk arasında tasavvufi düşüncenin rağbet gördüğü bir dönemde, ulema ve idarecilerin de tasavvufa meylettği bir ortamda²³ konuşmalarında olduğu kadar eserlerinde de Sûfîler tarafından yazılmış olan eserlerden bolca istifade etmiştir. Ebü’l-Leys es-Semerkandî’nin Tenbîhü’l-Ğâfilîn, Şeyh Gulâbadî’nin Taarruf’ isimli eserlerinden başka tasavvufi muhtevalarıyla meşhur olan Sefinetü’l-Evliya ve Ravzatü’l-Üdebâ isimli eserlerden de referans göstermektedir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında şunu söyleyebiliriz ki Sivâsî çok yönlü bir İslâm âlimi olarak hem tasavvufi karakterli eserlerden hem de dini ilimlerin diğer dallarında yazılan eserlerden ziyadesiyle istifade ederek sahâbîlerle ilgili eserini telif etmiştir.

II-Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn’in Muhteva Bakımından Değerlendirilmesi

Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn, Sivâsî’nin İslâm Tarihi bilgisini ve birikimini yansıtan, asırlar boyunca İslâm dünyasında beğeniyle okunulan ve çeşitli meclislerde müzakere edilen ve beğeniyle dinlenen eseridir. Menakibü’l-Hulefâ²⁴, Riyâzu’l-Hulefâ’r-Râşidîn²⁵ adlarıyla da bilinen bu eser, 8 Cemaziyevvel 989 (10 Temmuz 1581)’de²⁶ tamamlanmıştır. Toplam on iki babdan oluşan kitapta başta dört halife olmak üzere aşere-i mübeşşere, ehl-i beyt ve diğer sahâbîlerin menkıbelerine yer verilmiş-

22 Söz konusu eserden ne kadar sıklıkla alıntılar yapıldığının anlaşılması bakımından mesela bkz., Sivâsî, s. 21, 32, 33, 34, 35, 39, 100, 101, 105, 106, 107137, 143, 176 vd.

23 Sivâsî’nin de yaşadığı dönem olan XVI. ve XVII. Yüzyıl Osmanlı toplumunda tekke ile medresenin sıkı ilişkiler içerisine girdiği, bir medresede müderrislik yapan bir şahsın aynı zamanda bir tarikata mensup olduğu hatta bazen de şeyh olarak faaliyette bulunduğu olağan bir durumdu. Nitekim devlet yöneticileri de başta padişahlar olmak üzere tarikatlarla iyi ilişkiler içerisinde olmuşlar, çeşitli tarikatlara intisab ederek tasavvufi bakımdan bir şeyhin yönetiminde ders görmüşlerdir. (Sivâsî’nin yaşadığı dönemde devlet ricali ve ehl-i tasavvuf ilişkileri hakkında geniş bilgi için bkz., Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s.53-249). Bu anlamda Sivas valisinin inşa ettirdiği cami ve tekke için Şemseddin Sivâsî’yi görevlendiriş olması da dikkat çekicidir.

24 Katib Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, II, 184.

25 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü’l-Ârifin*, I, 150.

26 Söz konusu eserin müellif hattıyla yazılan bir nüshasının hatime kısmında düşülen tarih 989/1581 şeklindedir. Bkz., Kahire/Mısır.

tir. Kitabın isminden sadece dört halife ile ilgili menkıbelere değinildiği akla gelmekle birlikte aşere-i mübeşşerenin diğer fertleri, ehl-i beyt mensuplarından özellikle Hz. Fatıma ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in ibretli hikâyelerine²⁷ yer verildiği gibi diğer bazı sahâbîlerle ilgili de menkıbelere²⁸ işaret olunmuştur. Aynı şekilde Hz Peygamberin ümmetinin fazileti hususunda da pek çok menkıbeye işaret olunmuştur.²⁹ Böylece sahâbîlerin sadece ehl-i beytten veya dört halifeden ibaretmiş gibi telakki edilmesine engel olunmak istenilmiştir. İsmi ön plana çıksın veya çımasın, hepsinin Müslümanlar nezdinde öneme haiz oldukları, ibretli hikâyelerinin bilinerek gerekli derslerin çıkartılması, gerek Hz. Muhammed gerekse onun her biri çeşitli yönlerden faziletli sahâbîlerinin yolunu takip ederek İslâm'ı yaşayan Müslümanların da öyle sıradan topluluklardan farklı olarak faziletli bir ümmet olduğu vurgulanmak istenmiştir. Bu eser Şemsî tarafından telif edilenler içerisinde en hacimli olanıdır.³⁰ Dili ve üslubu kadar muhtevası ve olaylara yaklaşımı bakımından da Osmanlı toplumunda çok beğenilen bu kitap, müstensihler tarafından defalarca yazıldığı³¹ gibi sonraki dönemlerde de pek çok kere basımı gerçekleştirilmiştir.

Müellif kitabın mukaddimesi niteliğindeki ilk sayfada eserin hangi gerekçeyle yazıldığını şu ifadelerle ifade etmektedir:

“Muhammed Aleyhisselam'ın dinine, şeriatına gönül veren, bağlanan, onun sünneti üzerine bulunmayı içten dileyen din kardeşlerim ve yakın dostlarım iyi bilirler ki, bu zamanda kalemlerin yazdıklarının en önemlisi, bilginlerin öğrendiklerinin en mükemmel olanı, Hulefâ-yi Râşidîn'in güzel menkıbelerini açıklamak ve din imamlarının üstün makamlarını beyan etmektir. Ta ki dostların kalpleri safa bulup gözleri aydın olsun. Düşmanların da kalpleri cefa dolup gözlerine diken batmış gibi eza gelsin. İşte günahkâr kul, Şeyh Şemseddin Sivâsî diledi ki, o din sarayının mimarlarının, yakınlık meydanında önde gidenlerin fazilet deryalarından, susamış âşıkların dudaklarına bir damla sunsun...”³²

27 Sivâsî, s.500-516.

28 Sivâsî, s.517-524.

29 Sivâsî, s.524-550.

30 Kâtib Çelebi, II, 184; Bursalı Mehmet Tahir, I, 95.

31 989/1581, Kahire Kütüphanesi, 337 vr. (Müellif Hattı); 1082/1671, Kahire Kütüphanesi, 554 vr; 1207/1792, Kahire Kütüphanesi, 132 vr.; 1225/1810, Milli Kütüphane, 213 vr; 1205/1790, Topkapı Sarayı Müzesi, 479 vr; 1166/1753, Topkapı Sarayı Müzesi, 114 vr; 1142/1730, Topkapı Sarayı Müzesi, 219 vr; 1086/1675, Murat Molla Kütüphanesi, 48 vr; 1258/1842, Milli Kütüphane, 312 vr; 1113/1700, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 79 vr; 1051/1640, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, 156-47a. Süleymaniye Kütüphanesi yazma eserler kataloğu taranarak oluşturulan liste için bkz., https://www.yazmalar.gov.tr/detayli_arama.php.

32 Sivâsî, s.1.

Sivâsî mukaddimedeki belirttiği esaslara eserinin son sayfasına kadar riayet etmiştir. Hz. Peygamber'e ellerinden geldiği kadar yardım eden, onun uğrunda canla başla mücadele eden, ondan öğrendiklerini sonraki kuşaklara aktarmada önemli bir fonksiyon ircaa eden sahâbîlerin faziletlerine dair pek çok bilgi verilmiştir. Zaten Sivâsî'ye göre "Hulefâ-yi Râşidîn'in sevilmesi dinin gereğidir, zira bu insanlar peygamberlik binasının temelidirler."³³

Sahâbeyi sevmemenin ise hem dünyada hem de ahrette hüsrana sebep olacağı şu şiirsel ifadelerle vurgulanmıştır:

"Şu beş günlük dünya hayatında, dört sahâbeyi sevmeyen

Altıncı gün olan ahrette dert ve azaptan kurtulamaz."³⁴

Sivâsî'nin başta dört halife olmak üzere tüm sahâbîlerin sevilmesi gerektiği, onlara buğz etmenin ise mahrumiyet ve azaba yol açacağı şeklindeki düşüncesi tüm eserde sık sık ifade edilmektedir.

Müellif kendisinin de mezhep ve meşrep olarak benimsediği çizgi olan ehl-i sünnet ve'l-cemaat'ın sahâbeyle ilgili düşüncesini benimsemiş ve bu düşünceyi başkalarına da benimsetebilmeyi bir görev telakki ederek eserinde sık sık sahâbeyi sevmenin gerekliliği, onlara karşı düşmanlık beslemenin ne kadar kötü sonuçlara vesile olabileceği üzerinde durmuştur.³⁵ Ehl-i sünnetin sahâbîlerin derecelendirilmesi hususundaki yaklaşımı³⁶ da Sivâsî tarafından kabullenilmiştir. Buna göre sahâbîlerin en faziletlisi Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir.³⁷ Yani ilk dört halife fazilet konusunda diğer sahâbîlerden öndedirler. Onları Aşere-i mübeşşere'nin diğer mensupları takip etmişlerdir. Sonrasında ise sahâbîler her biri değişik yönleriyle türlü türlü faziletlere nail olmuşlardır.³⁸ Bu yaklaşım, aslında tüm ehl-i sünnet mensuplarınca benimsenmiş ve Sünni akidenin bir gereği olarak kabul edilmiştir.

Özellikle Şîi propagandistler ile Anadolu'da on beş ve on altıncı asırda yoğunlaşan Anadolu Alevilerince ilk üç halifeye karşı takınulan menfi

33 Sivâsî, s.1.

34 Sivâsî, s.1.

35 Sivâsî, s.214, 216

36 Sahâbîlerin fazilet bakımından derecelendirilmesinde daha ziyade kabul gören tasnif, Hâkim en-Nişâbüri tarafından yapılan tasniftir. Geniş bilgi için bkz., Hâkim en-Nişâbüri, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadîs*, nşr., Seyyid Muazzam Hüseyin, Medine 1397/1977, s.22-24; İyâde Eyyûb el-Kubeyî, *Sahâbetü Rasûlillâh fi'l-Kitâb ve's-Sünne*, Dımaşk, 1407/1986, s.245-251.

37 Sivâsî, s.6.

38 Nitekim bu düşünceyi benimsemiş olan Sivâsî eserini de söz konusu sıralamayı esas alarak yazmıştır. Yani önce Hulefâ-yi Râşidîn, onlardan sonra aşere-i mübeşşerenin diğer mensupları, ehl-i beyt ve diğer sahâbîlerle ilgili menkıbelere yer verilmiştir.

tutum ve anlayışa karşılık Hz. Ali'nin üstünlüğüne dair var olan düşünceler ve propaganda faaliyetleri söz konusudur. İşte böylesi bir ortamda Sivâsî elinden geldiğince hem Sünni düşüncenin fikirlerini savunmak hem de Şîî anlayışla mücadele edebilmek için gayret sarf etmiştir. Yazdığı eserlerle bunu fikir bazında gerçekleştirmeye çalışmıştır. Nitekim Çehâr-yâr-ı Güzîn'de bunun izlerini görmek mümkündür. Özellikle Râfızîlerin Hz. Ali ve ehl-i beytin diğer üyeleri dışındaki sahâbîlerle ilgili düşüncelerinin İslâmî anlayış bakımından ne kadar yanlış olduğu, oysa sahâbeyi sevmenin dinin bir gereği olduğu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durularak Râfızîlere karşı çıkılarak Sünni Müslümanların sahâbeye olan sevgilerini korumalarının önemi üzerinde durulmuştur.

Sahâbeyi sevmek konusu bir emri vaki ile topluma benimsettirilmek yerine gerekçeli bir şekilde ikna yoluyla anlatılmaya çalışılmıştır. Sahâbîlerin İslâmiyet uğrunda fedakârlıkları, maruz kaldıkları çeşitli işkencelere ve azaplara rağmen dinde sebat etmeleri, en zor ve sıkıntılı anlarında bile Hz. Peygambere mallarıyla, canlarıyla, çoluk çocuklarıyla nasıl yardımcı oldukları, böylelikle hem Cenab-ı Allah'ın hem de Hz. Peygamber'in sevgisini, rızasını ve takdirini elde ettikleri, dolayısıyla da bütün inananlar nezdinde çok üstün mertebelere ulaştıkları ifade edilmektedir. Sahâbîliğin rast gele elde edilmiş, tesadüfen ulaşılmış bir makam olmadığı, çekilen sıkıntılar, verilen imtihanlarla söz konusu olduğu üzerinde durulmuştur. Böylece sonraki asırlarda yaşayan Müslümanların onlara karşı minnet borçlarının olduğu, güzel bir şekilde yaşayan sahâbe neslinin hem Allah'ın hem de Rasûlüllah'ın takdirini kazanacak şekilde yaşadıkları sonra İslâm mirasını kendilerinden sonraki nesillere eksiksiz, hilesiz bir şekilde aktarmak için azami derecede gayret ederek ahrete irtihallerinden sonra model ve örnek olarak kabul edilmesi vurgulanmıştır.

Diğer taraftan sahâbîlerin derecelendirilmesiyle ilgili olarak da bütün sahâbîlerin diğer inananlardan üstün olduğu peşin bir kabulle ifade edilmiş³⁹, sonrasında ise sahâbîlerin kendi içerisinde bir derecelendirilmesinden bahsedilmiştir. Buna göre sahâbîlerin derecelendirilmesinde onların hayatta iken İslâmiyet uğrunda gerçekleştirdikleri fedakârlıklar neticesinde haklarında nazil olan ayet-i kerimeler, varit olan hadis-i şerifler ve bunlardan hareketle İslâm toplumunun bakış açısı etkili olmuştur, yoksa bir grubun kendi sübjektif düşüncelerine göre tasnifi değil.

İşte yukarıdaki mülâhazalarla Sivâsî özellikle dört halifenin faziletleri hususunda menkıbeler zikrederken onların İslâmiyet bakımından ne tür

39 Sivâsî, s.517-519

önemli fedakârlıklarda bulundukları üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuş, onlara izafe edilen faziletli olma durumunun nereden kaynaklandığını ifade etmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda olmak üzere Hz. Ebû Bekir'in ilk Müslümanlardan oluşu, dindeki sebatı, pek çok kişinin hidayetine vesile oluşu, maddi bakımdan sıkıntı içerisinde bulunan Müslümanların yardımına koşması, elinde avucunda ne varsa Allah için infak etmesi, ilmî kudreti, Hz. Peygamber'in en samimi arkadaşı ve kayınpederi oluşu, hicret anında yanında yer alarak ikinin ikincisi şeklinde Kur'ân'da kendisinden bahsettirmesi, halifeliği esnasında gerçekleştirdiği ve İslâm'ın geleceği açısından son derece önemli olan icraatları, mürtetlere karşı dik duruşu, fetihlerde bulunmuş olması, Kur'ân-ı cem etmiş olması vb. faaliyetlere yer verilmiştir.⁴⁰

Hz. Ömer'le ilgili olarak ise her daim Hz. Peygamberle birlikte bulunması, bütün gazvelerde yer alması, ilk Müslümanlardan olması, İslâmiyet'in doğduğu günlerde cesaretiyle Müslümanlara psikolojik destek sağlaması, Hz. Peygamber'in en yakın arkadaşlarından olması, Peygamber'in eşlerinden birisinin babası olması, ileri sürdüğü pek çok görüşün nazil olan ayetlerle uygunluk arz etmesi, Ebû Bekir döneminde halifenin yanında yer alarak ona sürekli destek olması, kendisinin halifeliği esnasında gerçekleştirdiği ve her biri İslâm kültür ve medeniyeti bakımından son derece önemli olan icraatları vb. gibi hususlar hakkında bilgiler verilmiştir.⁴¹

Hz. Osman'la ilgili olarak ise Hz. Peygamberle nesebinin birleştiği yani onunla aynı soydan geldiği, ilk Müslümanlardan olduğu, özellikle servetiyle en sıkıntılı günlerinde Hz. Peygamber ve diğer Müslümanların imdadına koştuğu, Hz. Peygamber'in iki kızıyla evlilik yaptığı, hayâsıyla tüm Müslümanların takdirini kazandığı, Kur'ân-ı cem ettirdiği vb. gibi hususlar üzerinde duruluyor.⁴² Hz. Osman'ı eleştirenlerin gerekçeleri karşısında zikrettiği delillerle onu savunmaya çalışan müellif, Tebuk Gazvesi esnasındaki fedakârlığı sebebiyle Hz. Peygamber'in onun hakkındaki "Bundan sonra Osman'ın yaptıkları, Osman'a zarar vermez" hadis-i şerifi⁴³ ile onun hakkında nazil olan pek çok ayeti kerime ve varid olan hadis-i şerife yer vermektedir.⁴⁴

Hz. Ali ile ilgili olarak ise henüz çok küçük yaşta iken ilk Müslümanlar arasında yer alması, Hz. Peygamber'in evinde, onun gözetiminde bü-

40 Sivâsî s.5-71.

41 Sivâsî, s.130-157.

42 Sivâsî, s.193-215.

43 Sivâsî, s.191-192.

44 Sivâsî, 217-215.

yümesi, gazve ve seriyyelerdeki yiğitliği, hicret gecesi Hz. Peygamber'in yatağına korkusuzca yatması, muahât esnasında Hz. Peygamber'in onu kendisine kardeş kılması, ilmi birikimi ve cömertliği, hitabetteki mahareti, Hz. Peygamber ailesi içerisinde (ehl-i beyt) yer alması, kızının kocası olması vb. gibi hususlar üzerinde duruluyor.⁴⁵ Hz. Ali hakkında nazil olan ayet ve Peygamberimizden Hz. Ali ile ilgili varit olan hadis-i şeriflere ayrıntılı bir şekilde yer veriliyor.⁴⁶ Hz. Ali'nin fazileti babında olduğu söylenen ayet ve hadislerin bazı Rafızî gruplar tarafından onun imametine bir delil olduğu hususundaki iddiaları da Sivâsî tarafından özellikle tefsir ve hadis şerhleri kitaplarında bulunan bilgilerden hareketle çürütülmeye çalışılmaktadır.⁴⁷

Dört halifenin fazileti ve hilafetlerinin meşruiyeti hususunda ehl-i sünnetin genel çizgisini benimseyen Sivâsî, dört halifeden her birisi için Kur'ân ve sünnetten deliller getirmeye çalışmıştır. Özellikle onlar hakkında olduğunu söylediği ayet ve hadislerle bolca yer vererek her birisinin faziletine işaret etmektedir. İmametle ilgili halkta oluşabilecek tereddütlere ve yanlış anlaşılmalara karşı ehl-i sünnetin dört halifeyle ilgili duruşunu ifade etmekten çekinmemiştir. Bu noktada menkıbelerden bolca istifade ederek özellikle avam kesiminin yanlış fikri akımlara meyiletmesini engellemeye çalışmıştır. Sahâbenin faziletine dair pek çok menkıbe anlatarak onları sevmenin Müslüman olmanın bir gereği olduğu üzerinde ısrarla durmuştur. Bu noktada menkıbeleri anlatırken yer verdiği ve sahâbenin faziletine işaret eden bazı hadislerin zayıf nitelikte olmasını da fazla önemsememiştir. İlk planda müridanın veya kendilerine itibar eden halkın hassas dini konularda eğitilmeleri ve ikna edilmelerini önemseyen Sivâsî de diğer Sûfî geleneği takip eden pek çok mutasavvıf gibi zaman zaman özellikle bu eserinde zayıf hadisleri kullanarak insanları doğru yöne kanallandırmaya çalışmıştır. Sivâsî'nin menkıbe geleneğini sıkça kullanmadaki asıl maksadı, Kur'ân ve sünnete uygun olduğunu düşündüğü inançları, halkın daha rahat ve çabuk anlayabileceği ve büyük bir heyecan ve arzuyla uygulamaya geçebilmelerine katkı sağlayabileceği tarzda aktarmaktır. Örneğin Gazâlî, İhyâ adlı meşhur eserinde zayıf hadisleri kullanmakla tenkit edilmektedir. Hâlbuki o, hadis konusunda kritik yapabilecek, onların sahihliğini zayıfından ayırt edebilecek yeterlikte bir âlimdir. Bununla birlikte o, yukarıda belirttiğimiz türden bir eğitim ve öğretim geleneğini benimsediği için, hedeflerine ulaşmada faydalı gördüğü her türlü hadis-

45 Sivâsî, s.276-350.

46 Ayet-i Kerimeler ve Hadis-i Şerifler için bkz., Sivâsî, s. 291-304.

47 Sivâsî, s.279, 280

ten ve menkıbeden yararlanma yoluna gitmiştir.⁴⁸ Bununla birlikte şunu da söylemek gerekir ki, Sivâsî zaman zaman zayıf denilebilecek hadislerin yer aldığı menkıbelere yer vermekle birlikte çoğunlukla sahih karakterli hadisleri zikretmiş, özellikle Buhârî ve Müslim'in sahih adlı eserlerinde geçen hadislerin derc edildiği Mesâbih adlı eserden sık sık alıntılarda bulunmuştur. Hatta menkıbelerde kullandığı pek çok hadisin kaynağını, kim tarafından rivayet edildiğini ve sahih olduğunu da kaydetmiştir.

Dört halifenin fazilet sıralamasıyla ilgili olarak ehl-i sünnetinin sıralamasını esas almakla birlikte özellikle Hz. Osman ile Hz. Ali arasında bazı fırkalar tarafından farklı şekillerde benimsenen sıralamasına dair var olan ihtilafa da değinmekten çekinmemiş⁴⁹, buna mukabil bu husustaki kendi düşüncesini gerekçeli bir şekilde ortaya koymuştur.

İlk üç halifenin ne kadar faziletli olduğuna dair rivayet edilen pek çok hadisi bizzat Hz. Ali tarafından rivayet edilen hadislerle vermeye çalışmıştır.⁵⁰ Böylece aslında dört seçkin sahâbînin aralarında, öyle sonraki zamanlarda birileri tarafından iddia edildiği gibi kin, nefret ve husumetin olmadığını, birbirlerini gâsıplıkla ve haksızlıkla itham edip kendilerini diğerlerinden daha üstün olarak görmedikleri vurgulanmak istenmiştir. Bu dört seçkin sahâbînin birbirlerinin haklarını teslim ettiklerini, yekdiğerlerinin fazileti hususunda Hz. Peygamber'den vârid olan hadisleri naklettikleri ve bunun da ötesinde birbirleri hakkında onura edici ifadelerde bulunduklarına sık sık değinilmektedir. Böylece Sivâsî, bu sahâbîlerin aralarında düşmanlığın olmadığını, onların aralarında ciddi ayrılıklara yol açabilecek ihtilafların söz konusu olmadığına işaret ederek onlardan sonra yaşayan Müslümanların bu insanlardan hareketle ihtilafa düşmemelerinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Zira pek çok fırka ve mezhebin oluşumunda ve Müslümanların derin ayrılıkla düşmelerinde dört halife ve diğer sahâbîlerin birbirleriyle ilişkilerinin gerekçe gösterilmesi söz konusu olmuştur.

Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki, Şîî propagandistlerin etkiyiyle Anadolu'da yayılmaya başlayan Şîîlik ve Aleviliğin Hz. Ali'ye bakış açısını peşinen reddederek⁵¹ onların bu inanışlarını yok farz etmek yerine Sivâsî'nin bu eserinde gerek Şîîlerin gerekse Alevilerin de benimseyip kabul

48 Metin Özdemir, "Şemseddin Sivâsî'nin İtikadi Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumunu Bildirileri*, 21-25 Mayıs 2007, s.93. Gazalî'nin İhyasındaki hadislerin sıhhat derecesiyle ilgili geniş bir değerlendirme için bkz., Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Temel Dayanakları*, Ankara 2000, s.59, 62-63.

49 Sivâsî, s.6.

50 Örnek olarak bkz., Sivâsî, s.6, 58-59, 60, 89, 132, 153, 157, 185, 186, 239 vd.

51 Sivâsî, s.278, 280.

edebileceği tarzda menkıbelere ve rivayetlere yer vermiştir. Hz. Ali'nin de Peygamberimizin diğer üç dostu gibi cennet ehlinden olduğu, çeşitli hizmetleri ve özellikleriyle sahâbenin en faziletlieleri arasında öyle gerilerde değil ilk dört arasında bulunduğu dair pek çok menkıbeye ve rivayetlere yer vererek adeta bu kesimin gönlüne hitab etmeye çalışmıştır. Öyle ki dört halifeyle ilgili menkıbelere yer verdiği eserinde en fazla menkıbe Hz. Ali hakkında zikredilmiştir.⁵² Ayrıca Hz. Ali'den başka ehl-i beytin diğer mensupları için de pek çok sayıda menkıbeye yer verilerek Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hüseyin'in Müslümanlar için ne kadar önemli insanlar oldukları, kısacası ehl-i önemi ve faziletine dair tespitlerde bulunulmuştur. Böylece aslında ehl-i beytin Şiîlerle Sünnîlerin müşterek paydası⁵³ olabileceği, bu kesimin her iki grup açısından da önemli olduğu, bunları sevmenin Müslüman olmanın bir gereği olduğu, bunlar hakkında kötü söz söylemenin kişiyi dinden çıkartabilecek sonuçlara götürebileceği vurgulanılmaya çalışılmıştır. Hz. Ali ile ilgili olarak yanlış kanaatte olanların akıbetlerinin hiç de iyi olmayacağı bizzat Hz. Ali'nin ifadeleriyle vurgulanmaya çalışılır: İnsanların çoğu benim yüzümden cehenneme giderler. Mesela beni severler ve sahâbenin bazısına buğz ederler. Yine bazı kimseler bana buğz edip ashab-ı kiramı severler. İşte bu iki sınıf insanlar cehenneme giderler." Bu rivayetin sonrasında Hz. Ali ile ilgili bir başka yanlış kanaat, yine bizzat onun dilinden şu şekilde düzeltilmeye çalışılır: "Ben peygamber değilim, bana vahiy gelmez, ancak gücüm yettiği kadar Kuranı Kerim ile amel ederim...."⁵⁴

Sivâsî'nin kullandığı menkıbe üslubunda zaman zaman aşırıya kaçtığı, İslâmî bakımdan doğruluğu söz konusu olamayacak kimi menkıbelerle sahâbîlerin faziletlerine işaret olunmaya, onları sevmenin gerekliliğine, buğz etmenin ne türlü sakıncalarının olabileceğini işaret olunmaya çalışılmıştır.⁵⁵ Sahâbe sevgisinin, özellikle de ilk üç halifenin topluma sevdirebilmesi için aklen ve mantıken asla doğru kabul edilemeyecek menkıbelere eserde yer verilmiştir.⁵⁶ Bu bağlamda İbn Abbas'dan nakledilen bir menkıbe de Hz. Âdem henüz cennetten çıkartılmadığı bir sırada arşta kelime-i şehadet, Ebû Bekir Sıddık, Ömerü'l-Fârûk, Osman-ı Zinnureyn ve Aliyyü'l-

52 Mesela Hz. Ebû Bekir altmış beş, Hz. Ömer seksen bir, Hz. Osman elli beş menkıbe ile kitapta anlatılırken Hz. Ali için zikredilen menkıbe sayısı ise doksan dokuzdur.

53 İnsanların Ali sevgisinde birleşmeleri mümkün olsaydı, Allah'ın cehennemi yaratmasına gerek kalmazdı tarzında bir ifade bu noktada dikkat çekici niteliktedir. Bkz. Özdemir, s.98 (Sivâsî, s.334)

54 Sivâsî, s.326.

55 Mesela müellif Hz. Ömer'in fazileti bağlamında Hz. Ömer'in bir emriyle depremin sona erdiği, yanmakta olan bir ateşin de derhal söndüğüne dair bir menkıbe anlatmaktadır. Sivâsî, s.130-131.

56 Örneklerden bazıları için bkz., Sivâsî, s.5, 22, 40, 45, 169, 214, 234, 258, 265, 344 vb.

Mürteza'nın isimlerinin yazılmış olduğunu görür. Allah'a bu isimlerin ne anlama geldiklerini sorar. Allah da ona kendisinin ve neslinden gelen tüm Âdemoğullarının dualarının ancak onların şefaatiyle kabul olunduğunu söyler. Hz. Âdem yasak ağaçtan yemesi sebebiyle cennetten atılınca tam üç yüzyıl boyunca Allah'a tövbe edip affı için yalvarır. Sonuç alamaz. Nihayet bir gün yukarıdaki isimleri hatırlar ve onların hürmetine af ve mağfiret diler. Bunun üzerine hemen Cebrail gelir ve şöyle der: "Ey Âdem! senin tövben o kimselerin hürmet ve haşmetine binaen kabul edildi."⁵⁷

Sahâbîleri eleştirenlerin eleştiri esnasında ileri sürdükleri gerekçeleri vermekten kaçınmayan Sivâsî bu eleştirilere cevap niteliğinde deliller ve sebepleri de zikretmektedir. Özellikle Hz. Osman'a yöneltilen eleştirilerle ilgili olarak yapılan eleştiriler ve bu eleştirilere verilen cevaplar eserde yer bulmuştur. Diğer taraftan Hz. Osman'ın faziletine dair pek çok rivayet zikredilerek, hatta çoğu da Hz. Ali tarafından rivayet edilen hadislerle Hz. Osman'ın halifeliliği esnasındaki faaliyetleri sebebiyle asla sebb edilemeyeceği, ona dil uzatılmaması gerektiği, zira onun fazileti hususunda Hz. Peygamberin mutlak ifadelerinin olduğu üzerinde durulmuştur. Özellikle Tebuk Gazvesi esnasındaki fedakârlığıyla ileride ne işlere işlesin Allah katında cezalandırılmayacağına dair hadis çerçevesinde Osman'a kusurlarına rağmen buğz edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.⁵⁸

Diğer taraftan İslâm tarihinin en netameli konularından olan Hz. Ali ile Muaviye ve yandaşları arasında gerçekleşen olaylar ve bu olaylar bağlamında daha sonraki dönemde ortaya çıkan görüş ayrılıklarına da eserde kısaca da olsa yer verilmiştir. Bununla birlikte Hz. Ali'nin Muaviye'yi kötülediği, onun aleyhinde ağır ifadelerde bulunduğu dair hiçbir rivayete yer verilmemiştir. Böylece müellif bu konuda da ehl-i sünnetin klasik bakış açısını muhafaza etmiş, sahâbî olması sebebiyle hatalı bile olsa Muaviye'ye buğz edilmesine sebep olabilecek ifadeleri eserine almamıştır. Geçmişte sahâbe arasında yaşanan talihsiz olaylarla ilgili şu ifadeleri ehl-i sünnetin klasik bakış açısını göstermesi bakımından dikkat çekici niteliktedir:

"Muaviye, Amr b. el-As ve taraftarları Hz. Ali'den Osman'ın katillerini yakalamasını ve cezalandırılmasını istediler. Bu ve bunun gibi bazı sebeplerden dolayı onlar arasında tarihte görülen büyük hadiseler gerçekleşti. Ashab-ı Kiram arasında vaki olanların zikredilmesi Müslümanlara zarardan başka bir şey sağlamayacağından, bilginler bu hadiselerin nakledilirken de tarihi yönden yazılırken de dikkatle hareket edilmesi gerektiğini

57 Özdemir, s.99 (Sivâsî, 458).

58 Sivâsî, s. 215-217.

tavsiye ederler. En doğrusu sahâbîlerin hepsine aynı gözle bakıp, aralarındaki ihtilaflı olan hadiseleri Cenab-ı Allah'a havale etmektir."⁵⁹ Bu düşünce tarzı müellif tarafından tüm sahâbîleri kapsayacak tarzda eserde muhafaza edilmiş, sahâbeyi Peygamber'e olan destekleri ve İslâmiyet uğrundaki fedakârlıkları sebebiyle, varsa kusurlarına ve hatalarına rağmen sevmek gerektiği düşüncesiyle sahâbenin tamamını, ayırım yapmadan sevmek gerektiği, onların dolaylı da olsa sebb edilmemesi üzerinde durmuştur.⁶⁰

Sahâbe arasındaki ihtilaflara kısaca da olsa değinen, ancak onların birbirleri aleyhindeki sözlerine eserinde yer vermeyen Sivâsî, Haricilerle ilgili olarak ise gerek Hz. Ali gerekse diğer sahâbîlerin sözlerine sıkça yer vermiştir.⁶¹ Bu onun Haricilerin ehl-i sünnet çizgisi dışına çıktıklarını düşünmüş olmasıyla alakalı bir tutumunun bir sonucudur denilebilir.

Sonuç

Müellifin eserleri arasında en hacimli olanı sahâbîlerin özellikle de Râşid Halifeler ile ehl-i beytin menkıbelerine dair yazdığı Çehâr-yâr-ı Güzîn isimli elimizdeki kitabıdır. Daha öncede ifade ettiğimiz üzere kendisi daha ziyade tasavvufi bir bakış açısıyla eserler telif etmiş, bu eserlerden bazılarında fikri ve edebi bakımdan oldukça karışık ve ağır meselelere temas etmiştir. Bununla birlikte Sivâsî bu eserinde özellikle Sûfiler başta olmak üzere halk kesimine yönelik sahâbeyle ilgili bir bakış açısı kazandırmaya, ehl-i sünnet çizgisinde bir düşünceyi onlara benimsetmeye çalıştığı için bu eseri yazmıştır. Bu sebeple de anlatılanlar Türkçe ve oldukça sade bir dille yazılmış, ağır tartışmalı konulara mümkün mertebe girilmemiş böylece genel okuyucu kitlesi diyebileceğimiz kesimin zihni karışıklığa düşmeden sahâbeyi sevmesi sağlanmak istenmiştir. Sahâbeyle ilgili çoğu hadislerden müteşekkil rivayetler, anlatımlar ve sözler, hikâye tarzında, menkıbe geleneğinde anlatılarak örgün eğitim talebesi olmayan halk kitlelerinin akıllarında kolay bir şekilde kalması sağlanmaya çalışılmıştır.

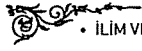
Kitapla ilgili olarak belirtilmesi gereken hususlardan birisi de şudur ki, en azından biz ve bizden önceki kuşakların sahâbelerin faziletlerine dair bildiğimiz, duyduğumuz pek çok menkıbeyi bu eserde görmek mümkündür. Bu tespitten sonra herhalde şunu ifade edebiliriz ki, Osmanlı döneminde en çok okunan ve defalarca yayınlanan bu eser⁶² Cumhuriyet dönemi-

59 Sivâsî, s. s.341, 518-520.

60 Sivâsî, s. s.401.

61 Sivâsî, s.351-354.

62 Menâkıb-ı Çaharyar-ı Güzîn'in kütüphanelerdeki matbu nüshalarından tespit edebildiklerimizin basım tarihleri: 1258, 1264, 1275, 1278, 1289, 1290, 1309 ve 1325'dir. Karşılaştırmak için bkz., <http://209.85.135.132/search?q=cache:YtwCO2kdvMQJ:www.suleymaniye.gov.tr/fmi...>

nin de ilk dönemlerinde yoğun bir şekilde okunmuş ve hikâye tarzındaki anlatımıyla akıllarda muhafaza edilebilmiştir. Özellikle Türkiye'mizin din eğitimi bakımından kritik günler yaşadığı dönemlerde kahvehanelerde, köy odalarında ve dost meclislerinde toplu bir şekilde bir kişinin okuyup diğerlerinin sükûnetle ve muhabbetle dinlediği Battalgazi, Ebû Müslim el-Horasanî destanları, Hz. Ali'nin cenkleri, Kesikbaş hikâyeleri, Ahmediye, Muhammediye vb. eserler arasında Sivâsî'nin Çehâr-yâr-ı Güzîn de yer almıştır. Böylece eserde anlatılan menkıbeler yüz binlerce insan tarafından duyulmuş ve sonraki kuşaklara anlatılmıştır. Dolayısıyla biz ve bizden önceki nesle mensup olanlar, bu kitabı okuduklarında, eserde anlatılan çoğu menkıbeyi zaten bildiklerini, yani bu kitabın kendilerine yabancı olmadığını, sanki önceden beri tanıdıklarını hissedeceklerdir.⁶³

Tarihçiliğiyle meşhur olmayan ve tarihe dair başka da eser telif etmeyen Sivâsî'nin sahâbeyle ilgili olayları ele alırken İslâm tarihinin en önemli kaynaklarından olan Kur'ân ve hadislerden ustalıkla istifade ettiği görülmektedir. Dolayısıyla eserde konular sübjektif mütalalardan, peşin hükümlü yaklaşımlardan ziyade pek çok eserde yer alan hadisler ve sahâbe kavilleri ile ele alınmaya çalışılmıştır. Sahâbenin Peygamber'in sohbetinde bulunmakla üstün bir mertebeyi kazanmış oldukları peşin kabulünden hareketle hiç birisi hakkında kötü söz söylenmemesi, buğz edilmemesi ve eleştiri sınırlarını zorlayan ifadelerle haklarında konuşulması asla tasvip edilmemiştir. Bununla birlikte sahâbîlerin İslâmiyet uğrunda fedakârlıkları ile birbirlerine üstünlük sağlayabilecekleri, birisinin diğerinden daha üstün olabileceği ifade edilmiş, sahâbenin derecelendirilmesinde ise daha ziyade ehl-i sünnet çizgisi benimsenmiştir. Sahâbîlerin arasında sonraki dönemlerde sanılanın aksine derin fikri ve fiili mücadelelerin yaşanmadığı, onların birbirleri aleyhinde sözler söylemek yerine birbirlerini övücü sözler söyledikleri, bu doğrultuda sahâbî kardeşleri lehine pek çok hadis rivayet ettikleri belirtilmiştir. Özellikle Hz. Ali'nin başta Hz. Ebû Bekir olmak üzere Hulefâ-yi Râşidîn'in diğer mensuplarının fazileti babında rivayet ettiği pek çok hadise kitapta yer verilerek suretiyle sonraki dönemlerdeki Müslümanların bu halifeler bağlamında ayrılıklara düşmelerinin ne denli yanlış olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Biz tebliğimizi hazırlarken matbu nüshalardan Muharrem Efendi el-Bosnevî matbaasınca yayımlanan 1289 tarihli nüshadan yararlandık.

63 Eserde yer verilen ve bu gün pek çok vatandaşımız tarafından duyulan veya bilinen pek çok menkıbeden bazılarına örnek olarak bkz., s. 21, 33, 38, 49, 107, 120, 129, 131, 132, 134, 158, 160, 165, 170, 279, 285 vd. Nitekim eser Cumhuriyet döneminde de pek çok yayınevi tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır. Mesela bkz., Pırlanta Yayınları, İstanbul 1980; Bedir Yayınları, İstanbul 2000; Sûfî Kitap Yayınları, İstanbul 2005; Eser Neşriyat, İstanbul trz.; Girgin Yayınları, İstanbul 2002; Ailem Yayınevi, İstanbul 2008.